

УДК: 712.23 (477.73):338.483.11

ЧИЧКАЛЮК Т.О.

Начальник Управління з питань туризму і курортів
Миколаївської ОДА

Чичкалюк Тетяна Олександрівна (1958 р.н). В 1981 закінчила Вінницький державний педагогічний інститут ім. М. Островського. Начальник Управління з питань туризму і курортів Миколаївської ОДА. Тема дисертації: "Туристична інфраструктура в культурі українського степового Причорномор'я".

СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСНОВНОГО ФАКТОРА РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Стаття присвячена проблемі організації й розвитку природно-заповідних об'єктів як головного мотивуючого потенціалу відвідування Миколаївського регіону та розвитку туристичної індустрії регіону в цілому.

The article is devoted to throwing light on the problem of organization and development of nature-protective objects as main motivating potential of Mykolayiv Region visits and the development of tourist industry of the region as a whole.

Територія Миколаївської області – 259,8 кв.км., загальна площа природно-заповідного фонду (ПЗФ) України складає 55268,35 га або 2,19 % території [1, 2].

Протягом останніх 75 років 126 ділянок області набули природоохоронного статусу відповідно до Закону України "Про природно-заповідний фонд України", дві території увійшли до списку водно-болотних угідь міжнародного значення згідно з Рамсарською конвенцією.

Офіційним початком розбудови екологічної мережі України вважається прийняття 21 вересня 2000 року Закону України "Про Загальнодержавну програму формування екологічної мережі України на 2000-2015 роки". Проте створення елементів екологічної мережі Миколаївської області має значно довшу історію.

16 жовтня 1990 року 3-я сесія 21 скликання Миколаївської обласної Ради народних депутатів приймає рішення про те, що "в Николаевской

области подлежат охране ковыльные степи, пойменные луга, плавни, буерачные и пойменные естественные леса, массивы гранитных и известняковых обнажений, порожистые участки рек и морские зоны, т.е. запрещается всякая хозяйственная деятельность, приводящая к их разрушению". На превеликий жаль, це рішення випередило час і не виконувалось, бо не мало правового підґрунтя на рівні держави. Фактично це була перша в Україні спроба створити природоохоронний каркас ландшафту, або територіальні основи екомережі. У 1988-1990 роках Миколаївським державним педагогічним інститутом ім. В.Г. Белінського спільно з Інститутом зоології НАН України та Інститутом ботаніки НАН України було розпочато інвентаризацію об'єктів природно-заповідного фонду області.

У 1992 році на виконання розпорядження Мінприроди України представництво Національ-

ного екологічного центру України в Миколаєві (ТОВ “Ойкумена”) разом з державним управлінням охорони навколишнього природного середовища по Миколаївській області проводить науково-практичний семінар “Проблеми охорони видів фауни і флори, занесених до Червоної книги України”.

Протягом 1992-1994 років Національний екологічний центр України та Миколаївська філія Інституту землеустрою УААН розробляють проект створення природного заповідника “Сланецький степ” – першого і єдиного степового заповідника на Правобережній Україні.

У 1992-1995 роках представництвом Національного екологічного центру України в Миколаєві разом із Миколаївською філією Інституту землеустрою УААН розроблено проекти створення регіональних ландшафтних парків “Кінбурнська коса”, “Гранітно-степове Побужжя”, “Тилігульський”. У 1995 році Миколаївська філія Інституту землеустрою виконує інвентаризацію земель об’єктів природно-заповідного фонду області. Протягом 1996-1997 років було проведено Національну степову інвентаризацію, яка була частиною проекту Міжнародного союзу охорони природи (IUCN). По області було визначено більш 50 степових ділянок, які потребують надання їм статусу особливої охорони. У 1997-2000 роках науковими співробітниками Інституту зоології НАН України розроблено схему територіального планування екологічної мережі Миколаївської області. Наприкінці 2001 року Миколаївською філією Інституту УААН підготовлено Технічну інформацію щодо вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних та деградованих земель двох районів Миколаївської області, розроблено відповідні картографічні матеріали.

28 лютого 2002 року головою Миколаївської облдержадміністрації затверджено розпорядження “Про утворення обласної координаційної ради з питань формування національної екологічної мережі”. Протягом 2002 року активізується підтримка процесу розбудови екомережі з боку недержавних структур. У межах програми ІСАР “Єднання”, “Екологічні шляхи у майбутнє” проводяться дослідження цінних природних комплексів систем річок Інгулець та Вісунь, які є важливими екологічними коридорами.

Наприкінці 2002 року Південною філією Інституту екології Національного екологічного центру України розроблено Програму формування екологічної мережі Миколаївської області.

Все викладене вище, а також розташування на території Миколаївської області, важливих елементів національної і пан’європейської екомережі – Бузького екокоридору, що простягається по всій території області у довготному напрямку, Приморського широтного екокоридору міжнародного значення, біосферних

природних ядер Бузько-Степового і Дніпровсько-Сиваського (згідно з ухвалою Кабінетом Міністрів України генеральною схемою розвитку України), дозволяє говорити про широкі перспективи розбудови екологічної мережі Миколаївщини, а на її основі створення та розвитку усіх видів туризму, які пов’язані з використанням природно-рекреаційного потенціалу території. На думку Кульчицької Е.А. “основою успішного розвитку туристичного бізнесу є рекреаційно-туристичні ресурси, які являють собою сукупність природних та штучно створених людиною об’єктів, готових до створення туристичного продукту” [3].

Розподіл площі територій ПЗФ за категоріями об’єктів представлений на діаграмі. Розглянемо етапи та головні складові екосистеми, які вже охороняються у заповідному фонді Миколаївщини і ті, яким варто найближчим часом надати статусу особливої охорони.

На півночі області, в межах Лісостепу природний рослинний покрив утворює ковилово-лучний степ, по балках – байрачні діброви, по відслоненнях вапняку і граніту – кам’янисті степи. Перспективними для включення у природно-заповідний фонд є долина р. Кодима із заплавами комплексами та ділянками піщаного степу, петрофітні степи на схилах правого берега р. Синюхи, північніше с. Станіславчик, схили балки на південь від с. Новоолександрівка, де поширені угруповання формацій ковили волосистої. Штучні насадження дубу звичайного охороняються у заповідному урочищі “Курячі Лози” (302,0 га) та у ботанічній пам’ятці природи “Лукашівка” (11,0 га). В с. Чаусово знаходиться гідрологічна пам’ятка природи “Джерело” (0,5 га).

Степова зона в межах Миколаївської області включає три підзони, кожна з яких представлена одною провінцією. Природна рослинність Північностепової підзони представлена різнотравно-кострицево-ковиловими угрупованнями, які сьогодні збереглися не більш, ніж на 10 % території. Одним з найвидатніших природоохоронних об’єктів України розташованих тут, є регіональний ландшафтний парк (РЛП) “Гранітно-степове Побужжя”, який створено 18 березня 1994 р. та розширено в 1995, 1996 та 1999 роках. У парку представлені заплавні ліси і луки, прибережно-водна рослинність, наскельні діброви і кам’янисті степи. Рідкісними для України є асоціації байрачних лісів – дубово-татарськокленова (*Querceta (roboris) acerosa (tatarici)*) і дубово-скумпіїва (*Querceta (roboris) cotinosa*), потребує охорони формація глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*), угруповання ковили гранітної (*Stipa granitica* Klokov), чистецю вузьколистого (*Stachys angustifolia* M. Bieb.). Тут зростають вузьколокальні ендемічні види – смілки бузька (*Silene hypanica* Klokov), мерінгія бузька (*Moehringia hypanica* Grynj et Klokov), яку

включено до “Червоної книги України” та “червоного” списку IUCN, а також вид Європейського червоного списку гвоздика бузька (*Dianthus hupanicus* Andr.); гірсько-лісові папороті – фегоптерис з’єднуючий (*Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt) і голокучник дубовий (*Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newman), відомі в степовій зоні України лише на території парку. Кількість видів судинних рослин РЛП “Гранітно-степове Побужжя” сягає 800. Більше 60 видів місцевої флори ендемічні для Причорномор’я, 26 видів рослин занесені до “Червоної книги України”, шість видів – до Європейського Червоного списку, 20 видів – до списку регіональної охорони [4]. Русло Південного Бугу з численними островами та порогами є останнім в Україні місцем, де представлені автентичні ландшафти Запорозької Січі. Збереження унікальних природних об’єктів “Гранітно-степового Побужжя” та його околиць є одним з головних завдань природоохоронної справи України та найвагомішим потенціалом державної туристичної індустрії.

У межах РЛП “Гранітно-степове Побужжя” знаходиться низка природоохоронних об’єктів, які були створені до організації ландшафтного парку. Це геологічні пам’ятки природи “Протичанська скеля” (0,03 га) та “Турецький стіл” (0,01 га), іхтіологічний заказник “Південнобузький” (40,0 га) – ділянка річища Південного Бугу, ботанічна пам’ятка природи “Гирло р. Бакшала” (5,0 га), заповідне урочище “Лівобережжя” (226,0 га). У каньйоні р. Мертвод поблизу с. Актове розташована ізольована ділянка регіонального ландшафтного парку, що є головним сховищем генофонду вузьколокального ендеміка мерінгії бузької. Заповідні урочища “Літній хутір Скаржинського” (105,7 га), “Василева пасіка” (252,0 га) та “Лабіринт” (247,0 га) – штучні лісові масиви, що створені видатним лісоводом В.П. Скаржинським у першій половині XIX сторіччя. Саме Скаржинський був піонером степового та полезахисного лісорозведення в наших краях. А почав він з того, що в 1819 біля свого маєтку на обох берегах річки Арбузинки розпланував Лабіринт. Ліс закладався протягом десятка років із великою наполегливістю. Зі всього світу звозилися до степового села саджанці. Через річку Скаржинський поклав кладку з тесаного граніту, штучними дамбами перегородив плин, створив химерні ставки, водоспади. Тут нараховується 40 гребель. Вражає своєю розмаїтістю дендрарій – тут росте понад 200 порід дерев. За проектом В.П. Скаржинського закладено насадження дубу звичайного, ясеня та кленів. Нині ці території оголошено лісовим заказником загальнодержавного значення “Рацинська дача” (1782,0 га). У південних його кварталах збереглися дерева віком від 80 до 150 років, їх тут понад 250, але ж окрасою та сенсацією є красень дуб, якому

300 років, всі дерева є пам’ятником праці тисяч селян. У центрі масивів знаходиться єдина на території Миколаївської області колонія сірих чапель. Колонія знаходиться під охороною держави. Цей куточок природи є унікальним для розвитку пізнавального, пригодницького, історичного та орнітологічного туризму. Особливу перспективу має тут розвиток екотуризму, попит на який незмінно зростає. Екотуризм у широкому розумінні (як екологічний, так і інші види туризму, які враховують вимоги довкілля) вже довів свою спроможність на прикладі багатьох зарубіжних країн: Франції, Австралії, Чилі та ін. Поступаючись “класичним” видам туристичного дозвілля за масштабами, він є видом туристичної діяльності, що найбільш динамічно розвивається та приносить стабільний прибуток [5].

Регіональний ландшафтний парк “Приінгульський” (3152,7 га) створений 17 грудня 2002 р. Тут представлені ділянки степової, лучно-болотної рослинності, а також природні комплекси кам’янистих відслонень. У межах РЛП знаходяться два заказники: гідрологічний “Софіївське водосховище” (417,0 га) та ботанічний “Пелагіївський” (123,5 га) – степова балка, де збереглися угруповання формацій ковил Лессінга, волосистої, української, пухнастої, шорсткої, гранітної. Єдиним на Правобережжі степовим заповідником залишається природний заповідник “Сланецький степ”, що створений у 1996 р. За даними Літопису природи в заповіднику виявлено близько 400 видів судинних рослин. Тут зростають “червонокнижні” ковила волосиста (*Stipa capillata* L.), ковила Лессінга (*S. lessingiana* Trin. et Rupr.), ковила шорстка (*S. asperella* Klokov et Ossyczynjuk), ковила Граффа (*S. grafiana* Steven), ковила українська (*S. ucrainica* P. Smirn.), ковила вузьколиста (*S. tirsia* Steven), дрік скіфський (*Genista scythica* Pacz.), півники понтичні (*Iris pontica* Zapal).

Площа заповідника складає лише 1675,7 га, що не можна вважати достатнім для забезпечення надійної охорони та сталого розвитку його природних комплексів. Заповідник доцільно розширити за рахунок ділянок ландшафтного заказника “Михайлівський степ”, Себінської та Капустяної балок.

На межі Середньостепової та Сухостепової підзон розташований РЛП “Тилігульський”, який було створено 20 квітня 1995 р. Його площа 8195,4 га, 4755,3 з них – акваторія лиману. РЛП “Тилігульський” відомий як місце масового гніздування та відпочинку мігруючих птахів, що обумовило включення його до переліку територій, які важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів (ІВА-територій). Акваторія та частина прилеглої до неї території РЛП має також статус водноболотного угіддя міжнародного значення, що охороняється за Рамсарською конвенцією. В

парку збереглися ділянки цілинного степу, угруповання вапнякових відслонень, лучно-солончакові та деревно-чагарникові комплекси. Наприкінці 2002 р. розпочала роботу дирекція РЛП “Тилігульський” [6]

У Сухостеповій підзоні знаходиться і перший регіональний ландшафтний парк Миколаївщини – “Кінбурнська коса”, що відзначив у 2002 р. свою десятю річницю. Площа парку складає 17890,2 га, з яких близько 12 тис. га суші, а решта – акваторія Чорного моря, Ягорлицької затоки і Дніпровського лиману. Це перший такий об’єкт у нашій державі, де було створено дирекцію. Територію РЛП, яка прилягла до Ягорлицької затоки, разом з акваторією останньої занесено до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення.

Унікальність РЛП “Кінбурнська коса” полягає в тому, що тут збереглися природні комплекси пісків нижнього Дніпра із цілою низкою властивих лише їм видів флори і фауни. За даними Літопису природи, у РЛП “Кінбурнська коса” відзначено близько 200 видів вищих рослин. Великий грецький історик Геродот писав у V ст. до н.е.: “як перейти Борисфен, то зразу ж перша від моря лежить Гілея”, тобто лісиста країна. До наших часів у парку збереглися реліктові широколистяні гайки, що складені березою дніпровською, дубом звичайним, осикою (*Populus tremula* L.), вільхою чорною (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.) [7]. Законом України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки” передбачено створення в 2007-2009 рр. національного природного парку “Кінбурнська коса”.

На територіях природно-заповідного фонду впроваджуються природоохоронні заходи, актуальні не тільки для Миколаївської області, а і для України в цілому. Так, у РЛП “Кінбурнська коса” фахівці Українського науково-дослідного інституту рибного господарства завершили дослідження умов нересту риб у системі озер у районі Бієнкових плавнів. Значення цих озер у відтворенні популяції риб Дніпровсько-Бузької системи підсилюється в умовах нестачі нерестовищ внаслідок несприятливого гідрологічного режиму. Бієнкові озера забезпечують харчування та умови гніздування цілої низки видів птахів, у тому числі таких, які занесено до Червоної книги України, міжнародних охоронних списків.

18-19 березня 2004 р. у Миколаївському державному університеті відбулась Всеукраїнська науково-практична конференція “Теорія і практика заповідної справи в Україні”, що

присвячена 10-річчю створення РЛП “Гранітно-степове Побужжя”.

З вищенаведених даних ми можемо зробити висновок про те, що природнокліматичні умови, значні рекреаційні ресурси області надають можливості подальшому розвитку туристично-рекреаційної галузі. Об’єктами рекреації області є: 126 територій та об’єктів природно-заповідного фонду, природний заповідник “Сланецький степ”, частина Чорноморського біосферного заповідника, 47 заказників, 40 пам’яток природи, близько 19 парків тощо, Миколаївський зоопарк є одним з найкращих в Україні, лісовий заказник загальнодержавного значення “Рацинська дача”, заповідні урочища “Василева пасіка” і “Лабіринт”, Актівський каньйон [8]; бази відпочинку: с. Коблеве – 81, с. Рибаківка – 61, с. Лугове – 13, с. Морське – 5, с. Чорноморка – 37, с. Покровка – 1, м. Очаків – 7 [9]. Великий рекреаційний потенціал має долина р. Південний Буг на ділянці від м. Первомайськ до с. Олександрівка і нижче за течією. Поєднання надзвичайно красивих краєвидів, унікальної біоти, пам’яток історії та археології, слаломних трас та маршрутів для скелелазіння відкриває можливості щодо розвитку тут організованого туризму.

XVI сесією обласної ради 23.07.2004 року прийнята Програма соціально-економічного розвитку зон відпочинку Чорноморського узбережжя Миколаївської області. З метою розвитку рекреаційних ресурсів області Миколаївське обласне управління лісового господарства, за ініціативою управління з питань туризму та курортів планує в урочищах, через які проходять основні транспортні магістралі, в 2004-2010 рр. провести облаштування місць короткотермінових зупинок у кількості 9 шт. загальною вартістю 98 тис. грн. для відпочинку автотуристів в ур. Лукашівка (площа 0,4 га), в ур. “Курячі лози” (площа 0,2 га), в ур. “Себіно” (площа 450 кв. м), в ур. “Михайлівка” (площа 450 кв. м), в ур. “Мар’їна роща” (площа 0,1 га), в ур. “Раково” (площа 0,1 га), в ур. “Дорошівка” (площа 0,2 га), в ур. “Червоне” (площа 0,3 га), в ур. “Нечаяне” (площа 450 кв. м).

Миколаївська область має значний рекреаційний потенціал, раціональне використання якого сприятиме покращанню як здоров’я, так і матеріального стану людей. Не дивлячись ні на що, індекс забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами області не настільки високий, як наприклад, у АР Крим (5,52) і дорівнює 0,57, для розвитку туризму і рекреації наявним є доволі потужний потенціал [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Географічна довідка складена за матеріалами географічного словника-довідника “Миколаївська область” (під редакцією Заболотного В.З.; Молодецького С.; Лісецького Ф.М., 1993 р.).

2. Tourist Ukraine. Leading enterprises. Personalities. first edition Український видавничий консорціум. Українське наукове товариство геральдики та вексилології. Миколаївська область. – К., 2006. – С. 141.
3. Кульчицька Е.А. Перспективи розвитку рекреаційно-туристичної діяльності лісових підприємств. Збірник матеріалів симпозіуму “Устойчивое развитие экологического туризма на Черноморском побережье”. – Одеса, 2003 р. – С. 137.
4. Географічна енциклопедія України. – Т. 2. – К.: Головна редакція УРЕ, 1990. – 480 с.
5. Дудкіна О.П. Регіональні особливості розвитку рекреаційних зон (методичні та організаційно-економічні основи) // Автореферат дис. канд. екон. наук. 08.10.01 / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Л., 1999. – С. 25.
6. Чичкалюк Т.О. Історія вивчення Тилігульського лиману як потужного об'єкту туризму Українського Причорномор'я. Південний архів. – Випуск № 22. – Херсон, 2006. – С. 320.
7. Шмагіна В.В. Механизмы мобилизации природно-ресурсного потенциала развития рекреации и туризма // Рукописи канд. десерт. – Одесса, 2000. – С. 25.
8. Миколаївщина: кораблі і хліб, степ і море. Україна – крок у нове тисячоліття. – К., 1999. – С. 20.
9. Іванов А., Чичкалюк Т. Проблеми у сфері літнього дитячого туризму (на прикладі Миколаївської області). Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів, 2006. – С. 159.
10. Науковий звіт по темі “Розроблення схеми перспективного розвитку туризму в Миколаївській області”. – К.: НДІП містобудування “Київ”, 1980 р.